

УДК 374.7.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДВОМОВНОГО НАВЧАННЯ В МУЛЬТИКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ США

Наталія Зайцева

У статті розглядаються теоретичні засади розвитку двомовного навчання у США. Розкривається сутність поняття «двомовне навчання» та інших суміжних понять, які стосуються сфери двомовності. Автор знайомить з провідними ідеалами американської філософії освіти, які стосуються двомовного навчання, тенденціями та основоположними принципами розвитку двомовного навчання у США.

Автор акцентує увагу на тому, що двомовне навчання у США є досить розвиненим. Вивченням двомовного навчання у Сполучених Штатах займався багато зарубіжних науковців. Найавторитетнішими з них є: К. Бейкер, С. Пріс-Джонс, О. Гарсія, Дж. Каммінс та інші. В основу двомовного навчання покладено теорію конструктивізму, яка базується на вивченні досвіду природного засвоєння другої мови. На основі досліджень її автори: Дж. Каммінс, С. Крашен, Т. Скутнаб-Кангас зробили висновок, що основним принципом вивчення другої мови є принцип використання навичок, здобутих при вивченні першої (рідної) мови, які слугують основою для засвоєння другої.

Автор підкреслює, що провідні ідеали, основоположні принципи, форми та методи, організація та зміст двомовного навчання США є актуальними та ефективними на даному етапі розвитку суспільства, яке прагне до міжкультурного спілкування, бо тенденціями розвитку двомовного навчання у США є дотримання у навчанні принципу демократичності, рівності, солідарності, свободи вибору, мультикультурності, ступеневості та неперервності навчання, диверсифікації структур і форм, гуманізації освіти, дотримання міжпредметних зв'язків тощо. Автор запевняє, що протягом останніх десятиріч практикування двомовного навчання у США країна придбала неабиякий досвід і є гарним прикладом для наслідування для інших мультикультурних держав, зокрема України.

Ключові слова: білінгвальне (двомовне) навчання, мультикультурна освіта, багатомовне навчання, теоретичні засади.

Питання двомовного навчання є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Протягом останніх років воно стало особливо актуальним. Тенденції світової інтеграції привели до формування принципово нового багатовимірного соціокультурного багатомовного простору. У такій ситуації у системах освіти багатьох країн світу поставлено за мету підготувати учнів до культурного, професійного та особистісного спілкування, а також співіснування з представниками інших країн та націй, ознайомити з їх суспільним устроєм, традиціями та мовною культурою. На реалізацію цієї мети і спрямовані дослідження і розробки багатьох науковців світу щодо двомовного навчання.

Дослідники розглядали різні аспекти двомовного навчання, робили їх аналіз, на основі яких вносили свої пропозиції щодо реалізації двомовного навчання в навчальних закладах. Науковцями були досліджені: історичний (С.-М. Гуадалупе, С. Діккер, Дж. Гонзалез, К. Скмід), культурний (Дж. Бенкс, С. Діккер, Б. Мітчел), соціальний (Дж. Каммінс, С. Діккер, Дж. Гонзалез), політичний (С.-М. Гуадалупе, Дж. Гонзалез), науковий (Дж. Гонзалез, Б. Мітчел, О. Гарсія, К. Бейкер), лінгвістичний (С. Діккер, Дж. Гонзалез), методичний (Дж. Гонзалез, М. Фреда), психологічний (К. Скмід) та ін. аспекти двомовного навчання.

Зважаючи на те, що Україна є багатонаціональною країною, яка знаходиться у процесі інтеграції до європейського та світового простору, двомовне навчання розглядається як важливий засіб міжкультурного спілкування і реалізації прав і свобод українських громадян, зокрема національних меншин, одним з яких є право на освіту. Зміна соціокультурного контексту навчання в українських школах викликає потребу оновлення змісту освіти в Україні, зокрема мовної.

Ефективним, на нашу думку, є американський досвід застосування двомовного навчання в освітніх закладах країни, бо США – багатонаціональна держава з демократичними цінностями та багатим досвідом використання різних форм двомовного навчання протягом значного історичного періоду.

Проблемою мультикультурного та двомовного навчання у освітніх закладах США займалися такі зарубіжні дослідники, як К. Бейкер, Дж. Бенкс, М. Бланк, О. Гарсія, Дж. Гонзалез, Дж. Каммінс, Б. Мітчел, М. Поплін, Т. Скутнаб-Кангас, К. Хакута, Дж. Хамерс та інші.

Метою статті є розкриття сутності поняття «двомовне навчання» та інших суміжних понять, які стосуються сфери двомовності, ознайомлення з провідними ідеалами американської філософії освіти, які стосуються двомовного навчання, тенденціями та основоположними принципами розвитку двомовного навчання у США.

Розвиток двомовного навчання у Сполучених Штатах тісно пов'язаний з розвитком освітньої системи країни, базується на своєрідному синтезі філософських поглядів і особливостей історичного розвитку країни. Загально-визнаним є той факт, що джерелом американської філософії освіти є філософія прагматизму (Дж. Дьюї та його послідовники), що відображає здобутки соціального прагматизму та європейських гуманістично-антропологічних традицій [3, с. 144].

За М. Красовицьким, провідними ідеалами американської філософії освіти є *демократичність* (стосовно двомовного навчання в школі тут можна говорити про повагу до культур, мов, традицій народів, мова яких вивчається), *рівність* (стосовно двомовного навчання – забезпечення учнів мовної більшості і мовної меншості рівним правом на освіту і т. ін.), *солідарність* (стосовно двомовного навчання – взаємоповага і співпраця учнів мовної меншості і мовної більшості), *свобода вибору* (у двомовному навчанні – право вибору школи учнями мовної більшості і мовної меншості, право вибору навчальних предметів і форм двомовного навчання). Освіту (зокрема двомовну) розглядають як ефективний механізм у забезпеченні сталого розвитку людства. Усвідомлення планетарної взаємозалежності, зв'язку особистісного і глобального є основним принципом розвитку американської освіти [3, с. 144]. Особливо це стосується двомовної

освіти, бо саме тут, у ході навчального процесу зустрічаються і взаємодіють представники багатьох національностей, які є носіями великого багатоманіття мов і культур. Вони мають навчитися поважати один одного, співпрацювати і допомагати один одному. Це особливо необхідно у двомовних класах, де учні мовної меншості вчать мову більшості, і навпаки. Такі учні можуть суттєво допомогти один одному у двомовному навчальному процесі.

Важливу роль у розвитку теоретико-педагогічних засад реформування змісту освіти США також відіграє теорія багатоваріантності інтелектів (за проф. Гарднером), за якою інтелектуальні можливості різних людей неадекватні не тільки за рівнем, а й за спрямованістю. Саме ця теорія вплинула на відбір змісту освіти, зокрема і двомовної, та на індивідуалізовану спрямованість організації двомовного навчального процесу в школі [3, с. 145–146].

Дуже великий вплив на філософські засади американської освіти має концепція мультикультурності, яка зараз виявляється в ідеї «салату», де кожен компонент зберігає свій смак у мультикультурному суспільстві. Під «компонентами» розуміється те велике різноманіття етнічних груп, які проживають на території США [3, с. 144–145]. Двомовне навчання нерозривно пов'язане з мультикультурною освітою і є обов'язковим її компонентом, бо не можна повноцінно вивчати мову, не ознайомившись з культурою народу, мова якого вивчається.

Розвиток двомовного навчання у США спирається на вищезазначені ідеали і концепції. Соціально-педагогічний контекст реалізації двомовності в навчальних закладах США, за аналізом вітчизняного науковця М. В. Палій, детермінується особливостями розвитку американського суспільства і формується під впливом таких загальноосвітніх педагогічних тенденцій, як диверсифікація форм і методів освіти, збільшення учнівського та студентського контингенту внаслідок реалізації концепції неперервної освіти, та інтернаціоналізація, яка поширюється. Соціальний контекст розвитку двомовності визначається наявністю феномену мультикультурності в соціумі, впровадженням в освіту принципу «демократичної різноманітності», поєднанням державних і регіональних інтересів в освітній політиці, тенденцією на постійне оновлення елементів системи освіти, вдосконаленням механізму плати за навчання тощо [1].

З проаналізованого вище випливає, що серед *тенденцій розвитку* освіти, які суттєво вплинули на становлення двомовного навчання у США, можна виділити такі: демократичність, рівність, солідарність, свобода вибору, мультикультурність, гуманізація освіти, ступеневість та неперервність навчання, диверсифікація структур і форм освіти, наявність міжпредметних зв'язків тощо.

Для розкриття сутності поняття «двомовне навчання» потрібно розглянути інші суміжні поняття, які тісно з ним взаємопов'язані. Український дослідник О. Першукова глибоко досліджувала сутнісні характеристики двомовної і багатомовної освіти у роботах провідних фахівців світу і прийшла до висновку, що більшість зарубіжних науковців (К. Бейкер, С. Пріс-Джонс, Д. Ласагабастер, Я. Сенос, А. Хюгет) вважає двомовне навчання одним із способів формування багатомовності, складовою багатомовного навчання [2].

Багатомовне навчання у США включає в себе двомовне навчання, навчання англійської як другої мови (ESL) та вивчення іноземної мови, передбачає опанування трьох і більше мов як систем з метою використання їх у

повсякденному житті.

Двомовне навчання тісно пов'язане також з мультикультурною освітою і є невід'ємним її компонентом. Як влучно зазначав О. Чередниченко, двомовність, або білінгвізм, завжди супроводжується прилученням до вторинної культури, до її норм і традицій. Без такого прилучення (акультурації) двомовність взагалі неможлива. Дво-/ багатомовність та бі-/ мультикультуралізм як типові ознаки людини XXI століття є взаємопов'язаними явищами [4].

В енциклопедії з мультикультурної освіти *мультикультурну (полікультурну) освіту* визначають як таку, що включає в себе питання освіти, що стосуються створення нового середовища, в якому людям різних мікрокультур (нацменшинам) надається рівне право на здобуття освіти. Рівноправність у здобутті освіти гарантує всім дітям, які належать до різних мікрокультур, рівні освітні можливості, як зазначено в Конституції Сполучених Штатів. До того ж, це поняття несе в собі позитивне ставлення до мультикультурних відмінностей, що запобігає проявам расизму і непорозумінь стосовно сексуальних меншин і тих людей, які чимось відрізняються від інших [9].

Мова є і носієм культури, і обов'язковим її компонентом, тому двомовне навчання є частиною і засобом здобуття мультикультурної освіти. Вивченням двомовного навчання займалися багато зарубіжних науковців. Розглянемо найавторитетніших з них у царині двомовного навчання.

К. Бейкер разом з С. Пріс-Джонс розглядає *двомовне навчання* як використання двох мов як засобів навчання, за умови, що опанування мовами не є єдиною метою навчання [5, с. 466].

О. Гарсія, розглядаючи двомовне навчання, протиставляє дві теорії. З точки зору *теорії моногосії* *двомовне навчання* передбачає використання у навчальному процесі двох мов як окремих автономних систем. З точки зору *теорії гетерогосії* дослідник розглядає *двомовне навчання* як практику використання у навчанні двох мов у тісному взаємозв'язку [8].

Дж. Каммінс ідентифікує *двомовне навчання* як використання двох і більше мов у навчальному процесі, які виступають засобами навчання, при цьому основною метою є опанування змісту предметів, а не вивчення мов як систем [6, с. 3].

В енциклопедії з мультикультурної освіти *двомовне навчання* трактується як таке, шляхом якого здійснюється навчання школярів їхньою рідною мовою. У процесі навчання послідовно застосовують дві мови, щоб допомогти учню зрозуміти матеріал настільки ефективно, наскільки це можливо. Метою є таке застосування зразків рідної мови учня, щоб допомогти йому отримати найбільш якісну освіту [9, с. 24].

Отже, на основі проаналізованого, *двомовне навчання* у США ми можемо визначити як цілеспрямований процес формування у школярів двомовності або здатності послуговуватися в житті двома мовами шляхом опанування змісту загальноосвітніх предметів з використанням двох і більше мов задля одночасного вдосконалення знань з рідної й іноземної (нерідної) мов, досягнення високого рівня освіченості та всебічного розвитку особистості.

Спираючись на дослідження американських учених, зокрема Мері С. Поплін, можна констатувати, що сучасні погляди на розвиток двомовного навчання базуються на вивченні досвіду природного засвоєння другої мови в рамках освітньої *теорії конструктивізму*. На основі вивчення закономірностей

природного розвитку у двомовних осіб навичок у другій (нерідній) мові (L2) з'явилася дидактика двомовного навчання. На основі досліджень її автори: Дж. Каммінс, С. Крашен, Т. Скутнаб-Кангас одностайно зробили висновок, що розвиток другої мови має багато схожих рис із розвитком першої [10].

Послідовники теорії конструктивізму спостерігали, у який спосіб діти у природному середовищі засвоюють і розвивають певні поняття. Вони прийшли до висновку, що учні не просто засвоюють інформацію із зовні, вони скоріше конструюють нові значення, сполучаючи новий і старий досвід у контексті широкій соціальної взаємодії. Тому вчителі-мовники на заняттях мають створювати умови, де учні могли б експериментувати і грати з мовою [10]. Отже, основним принципом вивчення другої мови було виділено *принцип використання навичок, здобутих при вивченні першої (рідної) мови (L1), які слугують основою для засвоєння другої (L2).*

Загалом, *найважливіші принципи* двомовного навчання у США можна поділити на такі групи: 1) *соціальні* (принцип соціальної справедливості, створення сприятливого навколишнього середовища для засвоєння другої мови, використання допомоги батьків у навчальному процесі їхніх дітей), 2) *культурні* (прагнення до розвитку культурного багатоманіття тощо), 3) *лінгвістичні* (зв'язок між рідною мовою (L1) та другою (L2), вивчення мови, спираючись на освітній і особистий досвід учнів, використання навичок, здобутих при вивченні першої (рідної) мови (L1) для засвоєння другої мови (L2), намагання досягти максимального рівня засвоєння контекстуальних мовних навичок, прагнення до розвитку багатомовності, чіткого окреслення цілей вивчення мов, облік наявного рівня компетенції учнів у другій мові (L2)), 4) *дидактичні* (використання доступних учням методів навчання мови, використання індивідуального підходу при вивченні другої мови учнями, активна участь учнів у засвоєнні другої мови, ефективна організація навчання для легкого засвоєння мови). На основі вищезазначених принципів і розвивається нині двомовне навчання у США. Такі принципи ми вважаємо важливими для застосування будь-якою країною, зокрема Україною.

Головною метою двомовного навчання у США вважають задоволення індивідуальних потреб учнів шляхом застосування двох мов при використанні доступних й ефективних методів навчання, які враховують актуальні можливості дитини, реалізацію її освітніх та громадянських прав, забезпечення потреб держави у професійних, освічених громадянах, які володіють відповідним рівнем інтелектуального, комунікативного та соціального розвитку.

Двомовне навчання по-різному застосовують у різних країнах світу. Форми і методи, які обирають для його реалізації, залежать від ідеології країни, мети та завдань, яких хоче досягнути та чи інша країна шляхом запровадження двомовного навчання.

Для Сполучених Штатів характерна гнучкість державної політики, тому форми і методи двомовного навчання (які можуть бути «слабкими» і «сильними») там обирають на місцевому рівні залежно від потреб і можливостей того чи іншого регіону.

Для США важливими є такі основні *завдання двомовного навчання*:

- 1) соціалізація національних меншин для повноцінної участі у житті суспільства;
- 2) адаптація нацменшин у багатомовному і мультикультурному

- середовищі, що призводить до єдності багатонаціональної держави;
- 3) надання громадянам країни можливості спілкування із мешканцями будь-якої країни світу;
 - 4) забезпечення мовними навичками, які користуються попитом на ринку праці та підтримують відповідний статус людини;
 - 5) збереження етнічної та релігійної ідентичності;
 - 6) збереження балансу у багатомовному та мультикультурному середовищі, поширення використання мови нацменшин, надання можливості спілкування між собою населенню країни;
 - 7) затвердження позиції в суспільстві;
 - 8) надання рівного за законом статусу мовам, які мають нерівне положення у повсякденному житті;
 - 9) мовне і культурне взаємозбагачення громадян тощо [7].

Отже, провідною метою і завданнями двомовного навчання США є забезпечення рівності цивільних прав усіх громадян країни, їх мовний і культурний розвиток, поважне ставлення до нацменшин, задоволення індивідуальних потреб усіх учнів, незалежно від їхньої національної приналежності.

Зміст і організація двомовного навчання у США відрізняються в різних штатах країни, але є і багато спільних рис. Для вивчення двох мов використовують різні форми навчання. Найпоширенішими у США є *перехідна форма* і *двостороння форма двомовного навчання*, які відрізняються своєю ефективністю і питаннями їх фінансування. Опанування другої мови завжди проходить поряд з ознайомленням з культурою народу, мову якого вивчають. Розробкою двомовних програм і вимог до навчання займаються місцеві органи влади. Федеральний уряд майже не торкається питань організації двомовного навчання. Зміст двомовного навчання постійно модернізується. Його доповнюють новими курсами, які стосуються культури, історії, традицій народів, мови яких вивчають. Щоб процес двомовного навчання був ефективним потрібно враховувати ряд чинників, які впливають на його результативність: навколишнє середовище, у якому навчається учень, сензитивний вік, який вважається найсприятливішим для засвоєння мови, позитивну мотивацію навчання тощо.

Найефективнішими у Сполучених Штатах вважають: двомовні програми підтримки рідної мови (Maintenance and heritage language bilingual education), двостороннє двомовне навчання (Two-way / dual language bilingual education), дошкільне двомовне навчання (Bilingual nursery education). Слабкими формами вважають: занурення (Submersion), занурення з усуненням від звичайних занять (Submersion with withdrawal classes), освітню сегрегацію (Segregationist Education), перехідні двомовні програми (Transitional bilingual education). Основні форми двомовного навчання класифікують на основі навчальних цілей, які можуть відрізнятися одна від одної, залежно від місця їх застосування.

Методи двомовного навчання відрізняються між собою збалансованістю застосування рідної і нерідної мови учнів, іноді переважає перша, іноді – друга. Рівність співвідношення виучуваних мов (50 % : 50 %) найефективніше впливає на результат навчання для учнів обох мовних груп.

Розглядаючи особливості *змісту* двомовного навчання у Сполучених Штатах можна засвідчити, що двомовні програми, за якими навчаються учні у школах США, мають досить багато відмінних рис, хоча є певні норми, яких намагаються дотримуватися всі навчальні заклади країни. Усі двомовні школи

протягом того чи іншого проміжку часу для викладання учням загальноосвітніх предметів використовують дві мови у різній пропорційності, залежно від видів двомовних програм, які вони обрали. Вид двомовних програм найчастіше обирають місцеві органи влади залежно від національного складу населення та фінансового положення того чи іншого регіону. На сьогодні у більшості шкіл Сполучених Штатів спостерігається тенденція до паралельного розвитку мультикультурності і (дво)багатомовності, але у деяких штатах країни використовують одномовні програми, скорочують уроки вивчення іноземних мов, намагаючись на цьому заощадити. Таким чином, діти, як правило, залишаються позбавленими якісної двомовної і загальної освіти.

Для організації процесу двомовного навчання у США застосовують безліч форм і методів. Всі вони дуже різні і класифікуються за різноманітними принципами. Найбільш поширеними з них є колективні та індивідуальні форми і методи організації двомовного навчання, які мають велику кількість варіацій.

Найпопулярнішими формами колективного двомовного навчання у школах США є: уроки, інтерактивні лекції, семінари, групові заняття, мікрогрупові заняття, кооперовані заняття, демонстрування фільмів, факультативи тощо.

Найпоширеніші форми індивідуального двомовного навчання у середніх школах США – це самостійна робота, проектна діяльність, електронне навчання, консультації тощо.

Найбільш розповсюдженими колективними методами організації двомовного навчання є: колективно-групові, методи ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань, організація мандрівок, турів, мікродослідження, експерименти та ін.

Найбільш поширені індивідуальні методи організації двомовного навчання в Америці – це проектування, складання доповідей, освітньо-етнографічні методи, пошук інформації з заданої теми, чат-заняття, блоги, написання творів на задану тему тощо.

Отже, можемо зробити висновок, що двомовне навчання у США є досить розвиненим. Вивченням двомовного навчання у Сполучених Штатах займалося багато зарубіжних науковців. Найавторитетнішими з них є: К. Бейкер, С. Пріс-Джонс, О. Гарсія, Дж. Каммінс та інші. В основу двомовного навчання покладено теорію конструктивізму, яка базується на вивченні досвіду природного засвоєння другої мови. На основі досліджень її автори: Дж. Каммінс, С. Крашен, Т. Скутнаб-Кангас зробили висновок, що основним принципом вивчення другої мови є принцип використання навичок, здобутих при вивченні першої (рідної) мови, які слугують основою для засвоєння другої.

Провідні ідеали, основоположні принципи, форми та методи, організація та зміст двомовного навчання США є актуальними та ефективними на даному етапі розвитку суспільства, яке прагне до міжкультурного спілкування, бо тенденціями розвитку двомовного навчання у США є дотримання у навчанні принципу демократичності, рівності, солідарності, свободи вибору, мультикультурності, ступеневості та неперервності навчання, диверсифікації структур і форм, гуманізації освіти, дотримання міжпредметних зв'язків тощо. Протягом останніх десятиріч практикування двомовного навчання у США країна придбала неабиякий досвід і є гарним прикладом для наслідування для інших мультикультурних держав, зокрема України.

Список використаних джерел:

1. Палій М. В. Мовна підготовка студентів вищих навчальних закладів США та Західної Європи / М. В. Палій, А. М. Петрук, Д. В. Мікуленко // *Гуманізм та освіта*. – [Вінниця] : Вид-во ВНТУ «УНІВЕРСУМ-Вінниця», 2006. – С. 319–320.
2. Першукова О. О. Погляди зарубіжних учених на двомовну та багатомовну освіту школярів у країнах Європи / О. О. Першукова // *Шлях освіти*. – 2012. – № 2. – С. 23–27.
3. *Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти* / за ред. О. І. Локиної. – К. : СПД Богданова А. М., 2006. – 232 с.
4. Чердниченко О. Мова і культура у контексті глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.htm>
5. Baker, C., Prys-Johnes, S. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual education*. Multilingual Matters Limited, Clevedon, GBR, 1998. – 761 p.
6. Cummings, J. *Language education*. *World Year book of education 2003*. Edited by Jill Bourne and Euan Reid, Taylor & Francis e-Library, 2005. – 320 p.
7. Ferguson, Houghton & Wells, 1977. *Aims of Bilingual Education* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www2.uni-wuppertal.de/FB4/anglistik/multhaup/bilingual_teaching_canada_usa/html/aims.html
8. Garcia, Ofelia. *Bilingual education in the 21st century: A global perspective*. – Oxford : Blackwell, 2009. – 496 p.
9. Mitchell, Bruce M. (Editor). *Encyclopedia of Multicultural Education*. – W., 1999. – 296 p.
10. Poplin, Mary S. *Making our Whole-Language Bilingual Classrooms also Liberatory* // Tinajero, Josefina V. (Editor). *The Power of Two Languages*. N. W.: Macmillan/McGraw-Hill School Publishing Company, 1999. – Pp. 58–67.